

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ

Життя сучасного українського суспільства демонструє таку інтенсивність змін, на які неминуче реагує й мова. Увагу дослідників мовної динаміки передусім привертають зміни в номінаційному корпусі мови. Саме він становить той складник системи мови, який є найчутливішим до всіх процесів, що відбуваються в суспільстві. Семантична деривація є одним з аспектів, який розкриває динамічну природу мовної одиниці.

У східнослов'янській та зарубіжній лінгвістиці теоретична база семантичної дериватології закладена в працях лінгвістів, які в різний час досліджували проблеми семантики і номінації, розробляли основи теорії деривації (Г. Пауль, О. О. Потебня, М. М. Покровський, С. Ульман, Л. А. Булаховський, В. В. Виноградов, О. І. Смирницький, В. А. Звегінцев, Д. М. Шмельов, Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, В. Г. Гак, Ю. М. Караулов, С. Д. Кацнельсон, М. П. Кочерган, О. С. Кубрякова, Л. О. Кудрявцева, Л. М. Мурзін, М. В. Нікітін, В. М. Русанівський, О. О. Селіванова, Ж. П. Соколовська, О. О. Тараненко, В. М. Телія, Г. А. Уфімцева та ін.). Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. інтерес до семантичної деривації підвищився. З'явилося фундаментальне дослідження семантичної деривації В.Г. Гака (1998); питанням сучасної семантичної деривації в російській та українській мовах присвятили кандидатські дисертації Н.В. Чернікова (1997 р.), І.А. Самойлова (1999), Д.В. Мазурик (2002); лексико-семантичні словотвірні аспекти окреслено в докторських дисертаціях О.А. Семенюка (2001), О.А. Стишова (2003); Л.П. Тропіної (2004). Проблеми семантичної деривації є предметом наукових дискусій учених, котрі розробляють теоретичні основи семантичної деривації (Г.А. Залізняк, Г.І. Кустова, О.В. Падучева, Р.І. Розіна та ін.).

Розвиток у слів нових значень з погляду семасіології і дериватології є одним із видів мовної деривації (семантичної), для позначення цього явища у лінгвістиці вживано термін «семантична деривація». Термін «семантична деривація» є найбільш вдалим, адже може позначати не лише процес, а й результат, тобто конкретні факти семантичних переходів. До того ж цей термін є досить практичним, оскільки ним можна послуговуватися і під час дослідження

діахронічних семантичних змін, і під час вивчення синхронних відношень між значеннями багатозначного слова [1, 393].

З ономасіологічного погляду семантична деривація є вторинною номінацією (використанням імені у вторинній функції). Розглядаючи семантичну деривацію в парадигмі ономасіології, необхідно врахувати зв'язок цього процесу з екстралінгвальною дійсністю, врахувати «людський фактор», що об'єднує усвідомлені й підсвідомі мотиви, «колективне несвідоме», яке притаманне мовному індивідові й соціуму в момент номінації і впливає на вибір назви. Властивості семантичних дериватів корелюють з потребами суспільства в первинній номінації нового або в оновленні експресивного фонду словника способом перейменувань. Семантика дериватів закладена в номінативному акті й зумовлена функційною спрямованістю цього акту на реалізацію функцій мови (комунікативну, прагматичну, фатичну тощо). Характер акту вторинної номінації, його функційна спрямованість зумовлені усвідомленими чи підсвідомими настановами номінатора і соціуму на відображення властивостей об'єкта номінації, відображення прагматичних інтенцій номінатора, номінацію нового об'єкта й одночасне відображення прагматичних інтенцій номінатора [3, 11].

Семантична деривація посідає особливе місце в синхронії й діахронії мови, оскільки виникнення у слова нового значення є проявом динамічного характеру семантичної системи, є кроком із синхронії в діахронію. Як динамічне явище семантична деривація осмислюється в аспекті моделей семантичних змін, які відтворюють стратегії семантичного розвитку мовної одиниці. Синхронія кваліфікується не як щось статичне, стає, а як щось рухливе, динамічне. Ідея динамічної синхронії ґрунтується на тому, що семантична деривація пов'язує теперішнє і майбутнє лексико-семантичного рівня в постійно змінюване й таке, що розвивається, ціле.

Досліджуючи семантичну деривацію, необхідно вивчати не тільки статус і динаміку статусу семантичних елементів, які є базою розвитку похідних значень, а й враховувати змістовне, денотативно-сигніфікативне («речовинне») значення цих елементів. Необхідність вивчення змістовного боку розвитку значень зумовлена тим, що саме наявність у значенні слова тих чи інших семантичних елементів визначає саму можливість процесу семантичної деривації й виникнення нового значення. Інакше кажучи, потенція семантичного

розвитку, «семантичного зрушення» закладена в семантиці мотивуючої одиниці [3, 18].

Семантична деривація являє собою складний багатогранний процес породження нових значень слів, який призводить до перебудови їх семантичної структури та впливає в цілому на весь лексико-семантичний ярус мови, робить його динамічним, здатним швидко реагувати на зміни в екстралінгвальній дійсності, відображаючи їх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зализняк Анна А. Многозначность в языке и способы её представления. Москва : Языки словесной культуры, 2006. 672 с.
2. Семантична деривація лексики в типологічному висвітленні / О. В. Деменчук та ін. Рівне : РДГУ, 2018. 212 с.
3. Тропіна Н. П. Семантична деривація в сучасній російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.02. «Російська мова». Київ, 2004. 40 с.

ВИДАЙЧУК Тетяна Леонідівна

УКРАЇНСЬКА БАРОКОВА ДРАМА: ОКРЕМІ ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

Українські пам'ятки другої половини XVII ст. – безцінне джерело дослідження мовних процесів і явищ минулого, адже саме епоха бароко – «період, коли в мовній свідомості українського народу формувалася ідея рівноцінності рідної мови з мовами «високого рівня гідності» – здатними служити мовою церкви, суспільства і літератури, що було співзвучним з аналогічними процесами в Європі» [2, 22].

Серед пам'яток цього періоду особливе місце належить текстам староукраїнської барокової драми, яка складається і починає активно функціонувати. Жанрова система староукраїнської драми аналізованого періоду постійно видозмінювалася, жанри схрещувалися, утворюючи нові за структурою і композицією форми, що було типовим виявом динамізму барокового стилю. Зазнавало змін і мовне тло текстів.

Міраклі, мораліте та містерії сповнені повчальним змістом, виховними настановами, містять застереження, заборони,